

NATUURBELEVING EEN VERZAMELRECENSIE

KEES BOTH

Sharing nature

Ik word geblinddoekt en door een partner in een park naar een boom geleid. Daar krijg ik de opdracht om die boom te betasten en eraan te ruiken. De partner doet ook suggesties om de boom verder te verkennen, zoals: met je wang over de schors gaan; kan je hem met je armen omspannen? Voel eens lager of hoger; groeit er iets op de boom? Als ik aangeef klaar te zijn leidt de begeleider mij – nog steeds geblinddoekt – langs een andere route weer naar het uitgangspunt. Daar wordt de blinddoek afgedaan en moet ik proberen de boom die ik zojuist verkende – ‘mijn boom’ – met open ogen terug te vinden. Voor de meeste mensen geldt dat zij nog nooit zo met bomen bezig waren.

Deze activiteit is afkomstig uit het programma ‘Sharing nature’. Ruim veertig jaar geleden werd dit ontwikkeld door Joseph Bharat Cornell, die ze beschreef in boeken en trainingen verzorgde in het begeleiden van deze speelse vormen van natuurbeleving (zie www.sharingnature.com). In eerste instantie ging het om activiteiten met kinderen, maar verschillende daarvan zijn ook geschikt voor volwassenen. De spelvormen van Cornell vonden ook hun weg in ons land en worden nog steeds veel gebruikt. Dat geldt bijvoorbeeld voor het meerdaagse programma ‘Het bewaarde land’ (zie www.hetbewaardeland.nl), maar ook elders. In 1979 verscheen een vertaling van een boek met deze spelen in ons land, maar dat is al heel lang uitverkocht. In 2009 bracht Anne Mijke van Harten een set kaarten uit, met twintig spelvormen uit ‘Sharing nature’. Centraal doel van de activiteiten is het ervaren van verbondenheid met de natuur. De didactiek die eraan ten grondslag ligt wordt benoemd als ‘flow learning’, dat de volgende fasen kent: enthousiasme opwekken (‘opwarmen’), aandacht concentreren, directe natuurervaringen (opgaan in de ‘flow’ van de natuur) en reflectie door het delen van ervaringen. Bij elk spel staat aangegeven voor welke fase van het ‘flow-leren’ dit vooral geschikt is, welke materialen nodig zijn, waar het gespeeld kan worden, het aantal spelers, voor welke leeftijdsgroep het geschikt is (zowel 3+ spelen als 10+). In een optimaal gebruik van het programma worden spelen aan elkaar gekoppeld voor de verschillende opeenvolgende fasen van

Er is een sterke beweging zichtbaar richting ‘natuurbeleving’. Dit als kritiek op een als eenzijdig beschouwde ‘kennisoverdracht’. Recent verschenen verschillende publicaties, waarin jarenlange ervaringen met vormen van natuurbeleving zijn neergeslagen en toegankelijk gemaakt. In dit overzichtsartikel wordt de inhoud van deze publicaties besproken, evenals hun sterke en zwakke punten. Maar vooraf een beeld van natuurbeleving, uit een oudere en invloedrijke bron.

‘flow’-leren. We noemen nog enkele andere titels van de spelen, als voorbeelden: zoeken van een lievelingsplek, het ‘interviewen’ van een steen, plant, boom of dier in de omgeving, lopen op blote voeten, ‘roofdier en prooi’ (op geluid ‘prooi’ proberen te pakken, c.q. een roofdier te ontwijken), een spel om de namen van bomen of andere levende wezens te leren. De kaarten zijn bestemd voor de spelleiders en zijn water- en slijtvast uitgevoerd, zodat ze gemakkelijk buiten te gebruiken zijn. Het is fijn dat over een aantal Cornell-spelen nu weer een publicatie is. Het is een blijvende bron van inspiratie.

Oergevoel

‘Je onderwijst allereerst wie je bent’. Deze uitspraak van de Amerikaanse pedagoog Parker J. Palmer (Palmer, 1999) geldt ook voor groepsleiders en anderen die werkzaam zijn op het gebied van de natuur- en milieueducatie (NME). Het eigen levensverhaal is daarop sterk van invloed, met ‘kritische personen’ en ‘kritische gebeurtenissen’ in je leven (Kelchtermans, 1990). De auteur van ‘Het oergevoel’ is ook die mening toegedaan, en daagt lezers uit op hun eigen levensverhaal te reflecteren.

Het eigen, kleurrijke, levensverhaal dat zij vertelt kan daarbij ook inspireren. Het leidde haar tot het hoofdthema voor de ontmoeting tussen kind en natuur dat zij in dit boek presenteert: de overlevingstechnieken (‘oertechnieken’) van dicht bij de natuur levende volken nu en van de jagers en voedselverzamelaars en de vroegste boeren uit de prehistorie. Kinderen zijn meestal zeer geboeid door dit praktisch bezig zijn met natuur. Het zoeken naar en interpreteren van diersporen, sluipen, het stil afwachten, een speer maken en kunnen werpen, verzamelen van plantaardig voedsel, van dingen om je mooi te maken, andere verzamelingen, kleuren verzamelen, je eigen hut kun-

nen bouwen, in bomen klimmen, vuur maken en broodjes bakken, kleding en schoeisel maken, op blote voeten lopen ('net als natuurvolken'), touw maken van natuurlijk materiaal, dauwdruppels oplikken als je dorst hebt, andere 'survival'- en met scouting verwante activiteiten. Daar passen ook het vertellen van verhalen, samen zingen, in het algemeen samen plezier hebben, bij. De invloed van Cornell is in dit boek zichtbaar in het aansluiten bij het 'flow'-leren en het gebruik van diverse van diens spelen, maar dan wel zoveel mogelijk in relatie tot het grote raamthema van dit boek. 'Natuurbeleving' staat tegenover 'informatieoverdracht' en is gericht op 'diepgaand geboeid zijn door de natuur' en 'je deel voelen van het bos'. Daarvoor is het nodig om een grote betrokkenheid te creëren. Het boek is dan ook bestemd voor 'iedereen die de diepe intensiteit in het omgaan met de natuur wil ervaren en overdragen': ouders en grootouders, groepsleiders, NME-medewerkers, boswachters en natuurgidsen. Voor ouders is er een apart hoofdstuk. Er is een hoofdstuk waarin voor verschillende leeftijdsfasen van kinderen – van baby's tot en met pubers – doelen en activiteiten beschreven worden. Het boek besluit met hoofdstukken over het omgaan met sekse- en karakterverschillen en culturele verschillen. Verder wordt verwezen naar andere bronnen (organisaties, werkmaterialen, e.a.).

Een inspirerend boek, door de tekst en de foto's. Een sterk punt van het boek is de inhoudelijke keus voor overlevingstechnieken en wat daar mee samenhangt. Dat biedt stof voor de ervaringsgebieden 'Maken en gebruiken' en 'Techniek' van WO. Daarnaast zijn het verhalend karakter en de rijkdom aan observaties en adviezen uit een rijke praktijkervaring sterke punten. Het komt binnen het onderwijs het beste tot zijn recht bij meerdaagse buitenactiviteiten en losse buitendagen en daarnaast voor buitenschoolse vormen, zoals de buitenschoolse opvang en 'natuurclubs'. Ik vrees dat velen die gewend zijn een boek te skimmen het teveel tekst zullen vinden. Het boek geeft wel erg weinig aandacht aan 'veiligheid'.

Rupsen horen poepen

De titel verwijst naar het vallen van de keuteltjes van rupsen op boombladeren, dat je kunt horen, als je er attent op bent. Dit boek is één groot pleidooi voor het attent worden op gebeurtenissen in de natuur en het openzetten van alle zintuigen. Het struinen in de natuur moet weer mogelijk worden. 'Hokzieke' kinderen kunnen zich buiten uitleven door bewegen en zich verbonden voelen met natuur. De potentiële gebruikers zijn dezelfde als bij het hiervoor besproken boek. Zij hoeven volgens de auteur niet over veel kennis te beschikken. Een mij bekende NME-er drukte dat uit met: 'Een oen kan het doen'. De 'groene draad' door dit boek is het thema 'zintuigen', met hoofdstukken over voelen, horen, evenwicht, zien, ruiken en proeven. Elk hoofdstuk is, met enkele uitzonderingen, op dezelfde manier opgebouwd: enkele spreuken en zegswijzen rond het betreffende zintuig, een gedicht dat de schrijfster maakte, informatie over mensen en het zintuig en over dieren en het zintuig, tips voor in tuin en park en in natuurgebieden, beschrijvingen van speelse werkvormen, korte ervaringsverhalen en tenslotte een kalender van

activiteiten het jaar rond. Alles zo beknopt mogelijk beschreven en toegankelijk gemaakt, ook door de lay-out. Om een indruk te geven volgen nu enkele voorbeelden uit het hoofdstuk 'voelen'. De informatie over voelen bij mensen en bij dieren is beknopt en tegelijkertijd rijk aan inhoud, met boeiende details, bijvoorbeeld dat vrouwen (bij mensen) veel gevoeliger tastzintuigen hebben dan mannen. Bij de tips vielen mij het 'hommels aaien' en het gebruik van 'schrijfkruid' (= kleefkruid) in het bijzonder op en het maken van sop van klimop! De 'werkvormen voor huid en hart' bevatten diverse Cornell-spelen die ten dele ook in beide hiervoor besproken publicaties aan de orde kwamen. Met name het voelen geeft aanleiding tot een intiem contact met de natuur. Bij de 'gevoelige verhalen' gaat er een over het staan op een verlaten zwanennest, waar een van de kinderen 'wel een kuiken zou willen zijn'. De jaarkalender begint met een kort informatief stukje over 'wanneer begint jouw lente'?

Door dit boek te gebruiken gaat de wereld steeds verder open en niet alleen voor de kinderen, maar ook voor de volwassenen.

Aan het slot van het boek wordt een link gelegd met de kerndoelen basisonderwijs. Het sterke punt van dit boek vind ik de heldere structuur. Hoewel gebruikers niet veel voorkennis nodig zouden hebben, wordt er in de inleidingen tot de zintuigen toch veel kennis geboden. Ik vraag me overigens af of met name de tips altijd begrijpelijk zijn. Weet bijvoorbeeld iedereen nog wat een 'kruipertje' is? En dat bij de eetbare planten onder de 'kruisbloemen' de genoemde 'kersen' toch echt iets anders zijn dan de smakelijke rode vruchten? Hier wreekt zich soms het zeer beknopte karakter van de 'tips'. Veiligheid krijgt gericht aandacht, bijvoorbeeld door regels voor het klimmen in bomen en bij het herkennen van eetbare of giftige planten. De tip om 'sleedoornlekeur' te maken lijkt me in dit kader minder geslaagd voor kinderen. Er wordt heel veel geboden, misschien wel teveel van het goede, wat scholen zou kunnen verleiden tot het hapsnap gebruiken van ideeën. Ik zou daarom willen adviseren om eerst met een zintuig ervaring op te doen en dat ook echt uit te werken. De visie die aan het geheel ten grondslag ligt wordt naar mijn smaak te summier beschreven. Wat 'Het oergevoel' wat dit betreft – vanuit de gebruikers bezien – wellicht teveel heeft, heeft dit boek te weinig. De uitspraak dat natuurbeleving niets meer is 'dan het ervaren van de natuur met gebruikmaking van je zintuigen' (p. 7) is bijvoorbeeld wel heel beperkt. Dit boek biedt veel mogelijkheden voor verbindingen met kunstzinnige vorming. Voor jenaplanscholen biedt het ideeën voor diverse ervaringsgebieden binnen WO: Het jaar rond, Omgeving en landschap (de 'wereldjes' van dieren) en Mijn leven (het eigen lijf, de zintuigen).

Ga buiten spelen

Het boek met deze titel (de oorspronkelijke titel is 'Nature's playground') is primair gericht op ouders en grootouders, maar is ook geschikt voor scholen. Het eerste deel van het boek 'Kom mee naar buiten allemaal' valt met de deur in huis door duidelijk te maken dat de natuur rijk is aan plekken 'waar je van alles kunt doen, dingen kunt ontdekken, kunt leren wat gevaarlijk is en wat niet, zelfvertrouwen kunt opbouwen en je eigen fan-

de verschillende jaargetijden. Bijvoorbeeld camouflagespelletjes en waterbeestjes vangen (lente), kleuren verzamelen en weven met natuurlijk materiaal (zomer), mobiles maken en kijkend in een spiegel boomtoppen bespieden (herfst), ijsmobiles maken en spoorzoekertje (winter), boomklimmen, geheime hutten bouwen en het in een gebied zoeken van dingen van een 'boodschappenlijstje' (hele jaar door), nachtwandeling maken en spelletjes in het donker ('bij het vallen van de nacht'). Alles niet te kort en niet te lang, helder beschreven met een overzichtelijke lay-out. Er zijn enkele pagina's met veiligheidsregels, waar nodig ook bij de activiteiten zelf. Bij sommige beschreven activiteiten bekruipt mij een gevoel van weemoed. Waar kunnen kinderen bij ons bijvoorbeeld in hoog gras spelen en dat, als ze erin liggen of kruipen, als 'oerwoud' ervaren?

Het boek is zeer geschikt voor buitendagen in bos of park en om als school samen met ouders natuurervaringen te stimuleren, onder schooltijd en daarbuiten.

tasiewereld kunt betreden'. Volwassenen worden aangemoedigd om samen met kinderen de natuur in te trekken en ervan te genieten. Geef de kinderen en jezelf als volwassene deze kans. 'Terwijl buitenspel een fundamenteel onderdeel zou moeten zijn van de kindertijd, dreigen we onze kinderen opgesloten te houden in hun met elektronische zoethoudertjes volgepropte slaapkamers... De uitdaging is kinderen te leren omgaan met de werktuigen van de eenentwintigste eeuw, zonder dat ze daarbij hun aangeboren liefde en respect voor de natuur kwijtraken' (p.12 en 13). Daarbij gaat het om avonturen beleven, de verbeelding aanspreken, creatief zijn (met name door de vele vormbare en te combineren dingen in de natuur) en alle zintuigen gebruiken. Er worden algemene tips voor opvoeders gegeven. Waaronder deze: 'Geef de kinderen de kans volledig op te gaan in de natuur. Laat ze tot op hun huid doorweekt van een zomerse regenbui, van top tot teen onder de modder komen, bosbessenvlekken op hun handen en armen krijgen, of schijngevechten houden met plukken pas gemaaid gras. Geef ze de vrijheid om rond te darren, vies te worden en gewoon lol te hebben'. Daarbij wordt de donkere, wrede kant van de natuur niet weggelaten. Heel praktisch zijn de hoofdstukjes over kleding en hulpmiddelen (bijv. de 'avonturentas') en hoe je voor kinderen het samen wandelen aantrekkelijk kunt maken en houden. Het grootste deel van het boek gaat over activiteiten met kinderen voor

Dat prikt en Schrikdraad

Tenslotte twee publicaties die qua vorm en deels ook qua inhoud afwijken van de hiervoor besproken publicaties. Het zijn bundels met uitgewerkte tips die gebruikt kunnen worden tijdens excursies, op A5-formaat, met een spiraalbinding. Bedoeling van 'Schrikdraad' (binnenwerk uitgevoerd in zwart-wit, handig om te kopiëren) is 'het

verwerven van een open blik op je omgeving, een omgeving die vragen kan oproepen'. Criteria voor opname in de bundel zijn onder andere dat het ter plekke uitvoerbaar moet zijn, er geen moeilijk te verkrijgen hulpmiddelen nodig zijn, zelfstandig uit te voeren zijn, hoogstens een korte uitleg nodig hebben. De bundel kent vijf afdelingen: Ontdekkingen in stad en dorp, Aan de waterkant, In het open veld, Op het strand, In een herfstbos. In de stad aandacht voor plantjes tussen de tegels, zoeken naar de oudste plek, hoe mensen hun territorium afbakenen, hoe vogels wormen vangen in gazons, etc. Langs de waterkant bijvoorbeeld 'watermannetjes' maken van stelen van paardenbloemen. In het open veld het volgen van bij of hommelt bij hun bloembezoek, het behandelen van brandnetelblaren door weegbree en hondsdrabblaadjes en het observeren van het gedrag van een koe. In het herfstbos het schrijven van een elfje (gedicht), tekenen met de 'inkt' van inktzwammen,

Schrikdraad!
 IDEEËN VOOR EEN ACTIEVE, AVONTUURLIJKE NATUURVERKENNING

13280
2

in stad en dorp

aan de waterkant

aan het strand
 Eenvoudige proefjes, onderzoekjes en speelse activiteiten, uitvoerbaar tijdens excursies met groepen

in het open veld

in een herfstbos

DKV - IVN Zuid Holland Samenstelling: Ton Lommers

Dat prikt!
 STUKJES VERWONDERING AAN WILDE PLANTEN

Verrassende waarnemingen aan en kleine opdrachten met veel voorkomende "onkruiden" uitvoerbaar tijdens excursies met groepen

DKV - IVN Zuid Holland Samenstelling: Ton Lommers

wedstrijd met esdoornzaden als 'helikoptertjes'. 'Dat prikt' (in kleur uitgegeven) gaat over wilde planten en wat je daaraan kunt zien, c.q. mee kunt doen. Zoals Muurpeper proeven, een ademtest ('frisse adem?') bij Madeliefjes, het bekijken van de kurkentrekker aan de zaden van de reigersbek, de smaak van reukgras proeven. Er is ruim aandacht voor namen van de planten: waarom heet deze zo? Een groot arsenaal aan boeiende waarnemingen aan planten!

Wat is natuurbeleving?

'Natuurbeleving' zou een alternatief zijn voor 'kennisoverdracht'. Het hart versus het hoofd. Deze tegenstelling is echter te schematisch. Kinderen hebben ook een diepe behoefte om te weten hoe dingen werken en hoe ze heten. Het geven van namen aan planten en dieren bijvoorbeeld is meer dan het plakken van etiketten. Als je hun naam kent kun je ze groeten. Het hangt er maar vanaf hoe je het spel van het naamgeven speelt. Het gaat om de samenhang van hart, hand en hoofd. Na het intens voelen is ook een fase van reflectie nodig, inclusief het verwoorden van ervaringen.

In de hier besproken publicaties wordt weinig aandacht gegeven aan langduriger verbondenheid met plekken, zoals bijvoorbeeld tuintieren, het dagelijks spelen op een groen schoolterrein, kleinschalig natuurbeheer in de schoolomgeving of elders. Die praktische wijze van omgaan met de natuur op een bepaalde plek vormt een krachtige wijze van natuurbeleving. De hier besproken publicaties kunnen binnen zo'n kader bijdragen aan de verdieping van de praktische handelingen. Dit alles kan mensenkinderen veranderen en zo ook bijdragen aan een levenslang engagement met het leven dat ons omringt en waarvan we zelf deel uitmaken.

Besproken werden door Kees Both:

- Boogmans, J. (2010), *Rupsen horen poepen: praktijkgids natuurbeleving*. Zeist: KNNV Uitgeverij, paperback, 210 pagina's. ISBN 9789050113250. Prijs € 29,50
- Danks, F. & J. Schofield (2010), *Ga buiten spelen: op avontuur in de natuur*. Haarlem: Gottmer, gebonden, 143 pagina's, ISBN 9789023012030. Prijs € 17,90
- Harten, A. van (2009), *Kaartenset 'Sharing nature': 20 spelvormen voor topervaringen in de natuur*. Loenen (Gld.): Earthgames. Prijs 26,50. Bestellen via www.earthgames.nl
- Lommers, T. (2009), *Schrikdraad! Ideeën voor een actieve, avontuurlijke natuurverkenning*. 179 pagina's. Leiden: DKV – IVN Zuid-Holland. Prijs € 14,- (inclusief verzendkosten). Bestellen bij tonlommers@casema.nl
- Lommers, T. (2009), *Dat prikt! Stukjes verwondering aan wilde planten*. 114 pagina's. Leiden: DKV – IVN Zuid-Holland. Prijs € 16,- (incl. verzendkosten) bij hetzelfde adres. Beide titels samen € 27,75 (incl. verzenden)
- Meijs, J. (2010), *Het oergevoel: over vuur maken, sporen zoeken, sluipen en nog veel meer*. Zwolle: A3-boeken. 144 pagina's. ISBN 9789077408 77 3. Prijs € 24,50

Overige bronnen waarnaar verwezen wordt:

- Kelchtermans, G. (1990), *Wat de mens is, kan hem enkel zijn geschiedenis vertellen, de biografische factor in het denken en doen van leerkrachten*. Mensenkinderen, november 6/2,
- Palmer, P.J. (1999), *De geest in de school tot leven wekken*. Mensenkinderen, mei

RECENSIE DAT TELT

MARK SANDERS

In de serie *De Reeks* is het tiende deel verschenen: *Dat Telt, bouwstenen voor levend rekenwiskundeonderwijs*.

Opzet

Op vernieuwingsscholen staat het samen leren vanuit de ervaringen van kinderen en vanuit de grote en kleine actualiteit van elke dag centraal. Dit wordt 'levend leren' genoemd. Levend leren kan niet volledig geregisseerd worden door kant-en-klare methodes. Dat Telt biedt daarom bouwstenen aan voor levend rekenen: een samenhangende visie, ideeën, werkwijzen, technieken en materialen om levensecht rekenwiskundeonderwijs te verzorgen dat aansluit bij en uitgaat van het kinder- en klassenleven, de actualiteit en andere schoolvakken en rekenen/wiskunde zelf. Dat Telt is een methodiek die de groepsleider ruimte biedt om los te komen van de methode, maar wel aandacht besteedt aan het overzicht op de doorgaande lijn en de koppeling maakt met de kerndoelen waarbij de voorbeelden kerndoeldekking zijn.

Dat Telt realiseert deze methodiek door vijf stappen te doorlopen: Allereerst worden (1) rekenwiskundegebieden geselecteerd waarbinnen de ontwikkeling tot gecijferdheid zich afspeelt binnen de school

Rekenwiskundegebieden	Rekenwiskundesituaties
Kinder- & Klassenleven	Omgaan met geld Koken Plannen van het werk Buitenwerk Knutselen en techniek
Actualiteit	Moeilijk voorspelbaar, maar te denken valt aan: Bij sport: records, klassemanten Economisch nieuws: rentepercentage Rampen: inzamelingsacties
Andere Vakken	Consumentengedrag (kerndoel 35) Atlas (50) Historisch tijdsbesef (51) Bewegingsactiviteiten (58)
Rekenen/ Wiskunde	Wiskunde- & rekenspel Rekenonderzoek Wiskundecreaties

(zie figuur 1). Vervolgens wordt binnen elk gebied (2) rekenwiskundesituaties onderscheiden, waarin kinderen zich moeten kunnen redden.

figuur 1

Omdat de rekensituaties nog erg open zijn geformuleerd zijn vervolgens per situatie meerdere (3) rekengenres onderscheiden (zie

figuur 2). Hierin worden gebieden beschreven die bij een rekensituatie horen. Hierbij heeft elke school de mogelijkheid rekengenres toe te voegen die goed bij de school of groep passen.

figuur 2

Rekenwiskundegebieden	Rekenwiskundesituaties	Rekenwiskundegenres
Kinder- & klassenleven	Omgaan met geld	Zakgeld beheren Winkelen Klassenkas Bankzaken